

Orhan Hançerliođlu

Düşünce Tarihi

*Dört Bin Yıllık Düşünce, Sanat ve
Bilim Tarihinin Klasik Yaptıları Üstüne
Eleştirel İnceleme*

Remzi Kitabevi

DÜŞÜNCE TARİHİ / Orhan Hançerliođlu

© Remzi Kitabevi, 1985

Her hakkı saklıdır.

Bu yapıtın aynen ya da özet olarak hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Kapak: Ömer Erduran

ISBN 978-975-14-1907-1

BİRİNCİ BASIM: 1970

YİRMİ DÖRDÜNCÜ BASIM: Temmuz 2019

Kitabın bu basımı 2000 adet yapılmıştır.

Remzi Kitabevi A.Ş., Akmerkez E3-14, 34337 Etiler-İstanbul

Sertifika no: 10705

Tel (212) 282 2080 Faks (212) 282 2090

www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Baskı: Seçil Ofset, 100. Yıl Mah., Matbaacılar Sitesi

4. Cad. No: 77 Bağcılar-İstanbul

Sertifika no: 12068 / Tel (212) 629 0615

Cilt: Çifçi Mücellit, 100. Yıl Mah., Matbaacılar Sitesi

5. Cad. No: 24-25 Bağcılar-İstanbul

Tel (212) 629 4783

İçindekiler

Birinci Baskıdan Önce.....	7	Uyum	74
Üçüncü Baskıdan Önce	7	İlk Fizikçiler	76
Dördüncü Baskıdan Önce.....	7	Kutsal Matematik.....	82
Gök Boşluğunda Bir Dünya.....	9	Karanlıklar İçinde İlk Işık	85
Suda Bir Hücre.....	9	Gök Boşluğunda Bir Zekâ	88
Yaşamak	10	Düşsel Varsayımlar Başlıyor	89
Yeryüzünde Bir İnsan.....	11	Büyük Öğütçüler.....	91
İnsanda Bir Korku	25	Mutluluk Köpeklikte	96
Korkuda Bir Kavram	26	Mutluluk Keyfetmede	97
Kavramda Giz.....	34	Alinyazısı.....	99
Altınçağ	41	Düşsel Bir Evren.....	101
Özdeği Biçimlendiren		Öğütler Yetmeyince	106
Marduk.....	44	Her İşe Yarayan Erdem	110
Tanrılara Kafa Tutan Kral	45	Theos ve Theoria	112
Ölümler Kitabı.....	48	Şüphe	119
Evren-Tanrı	50	Çiçekli Bir Bahçe.....	124
Aydınlık ve Karanlık	53	Direkler Arasında Bir Galeri.....	128
Eloahlar Arasında Bir		Baba ve Oğul.....	130
Yahova.....	55	Gerekli Olan	133
Antikçağ	61	İki Kurum	145
Zeus.....	65	İlk Kavga	147
Dionysos.....	65	İki Kavram.....	148
Apollon.....	66	Dinsel Bireşim.....	150
Eros.....	67	Tanrıya Götüren Üç Yol	151
Anteros	68	Üç Üçüzlüler	153
Aphrodite	69	Ortaçağ	154
Psykhe.....	69	Bütün Bunlar Yetmeyince	164
Pan.....	70	İslam ve Düşüncesi	165
Prometheus	71	Tasavvuf	188
Pandora.....	72	İnsanın İnsanla Savaşı	207

İnsanın Kendisiyle Savaşı	211	Suç ve Cezası.....	392
Yenidendoğuş.....	218	Aşk.....	396
İnsan ve Deliliği.....	229	Kazık	399
Ayna.....	234	Kaba ya da Ham	406
Bre Zavallı İnsan.....	236	Kaba Ekonomi	408
Ütopya	237	Gerçek Aydınlık	434
Pasifik Okyanusu'nda Bir Ada. 242		Bilgi	457
Güneş Ülkesi.....	244	İnsandışı	460
Atinalı Timon.....	248	XX. Yüzyıl, Çalparalarla	
Düşünüyorum, Demek ki		Başlıyor.....	464
Varım	251	Çalpara Orkestrasının Şefi	467
Karıncayla Yaban Keçisi.....	257	Çocuklar İçin Özgürlük.....	472
Tap ve İste	260	Bilincin Altı Ya Da Dışı.....	475
Boş Kâğıt.....	266	Aşağılık Duygusu	479
Her Şey İyidir.....	269	Bilimi de Bırakın.....	479
Yaşasın Bencillik.....	278	Keyfinize Bakın.....	482
Defolun, Aşk ve Öç Alma		Olmak ya da Olmamak	486
Duyguları	282	Saçma	494
Aydınlık, Ama Kaç Mumluk? ..	285	Varlığın Bilimi.....	500
Sakal Bırakma Özgürlüğü.....	312	Varmuş Gibi	505
Metafiziğe Karşı Fizik.....	317	Varsayım	506
Usun Sınırları	319	Metafiziğe Karşı Metafizik.....	509
Krallık Etmekten Bıkılır mı?	331	Hayır Diyen İnsan	513
Heykel.....	334	İnsan Artık Sade Ruh.....	518
Ben.....	338	İnsan Uzayın	
Ben Olmayan.....	343	Derinliklerinde	537
Evrensel Ruh.....	346	Biraz Daha Öğüt	546
Nane Ruhu	364	Mutlu Olmak İçin Dağlara	
Taşı Parçalayan Mantar.....	368	Tırmanmak Gerek.....	554
Evet Diyen İnsan	371	Mavi Kuş	558
Doktor Jekyll ve Mister Hyde... 374		Evrenimiz Kırmızıya Kayıyor ..	560
Üçüncü Yol.....	376	Öğüt Dinlemeyen İnsan	564
Her Şey Benim İçin.....	387		
Öyleyse Yararlanalım	388	Kişî Adları Dizini	565

BİRİNCİ BASKIDAN ÖNCE

Bu yapıt; erdem, mutluluk ve özgürlük üstüne yaptığım çalışmalardan meydana gelmiştir. Bu kavramları incelemeye giriştiğim yıllarda böylesine bir bütünlemeyi düşünmemiştim. Ne var ki her üç kavramın da tarihsel serüveni zorunlu olarak birbirlerine bağlıydı ve sonunda kaynaştırılmaları gerekiyordu. Elinizdeki yapıt, bu gereğin ürünüdür.

O. H.

ÜÇÜNCÜ BASKIDAN ÖNCE

Daha önce söylediğim kaynaştırma işlemini bu baskıda geliştirmeye çalıştım. Özellikle Kant, Comte, Hegel gibi düşünürlerin sunulmasında ayrıntılara girmek gereğini duydum. Buna karşı, kimi düşüncelerin de gereksiz ayrıntılarını ayıkladım. Amacım, yapıtı daha bir derleyip toplamaktı.

Öğrenmek benim mutluluğumdur. Öğrendiklerimi özetleyip yayımlarken bu mutluluğu okurlarıma da aktarmak istemişim. Ataç ustanın bir zamanlar dediği gibi; pek büyümsemeyin, ama pek de küçümsemeyin, yeter.

O. H.

DÖRDÜNCÜ BASKIDAN ÖNCE

Bir roman rahatlığıyla okunmasını istiyordum. Yeniden düzenledim ve geliştirdim. Kimi ayrıntılardan vazgeçemedim, daha iyi açıklayabilmek için yeni ayrıntılara da girdim.

Düşüncenin tarihi, insanlaşma sürecinin de tarihidir. Yıllarca önce yaptığım çalışmaların zorlamasıyla giriştiğim bu öykü, anlatılması kolay bir öykü değildi. Eksiklerim var belki. Ama bunca yıllık çalışmanın sonunda bir şey öğrendim: Eksiksiz ve yanılgısız bir yapıt yazmak olanaksız. Bizler nasıl bizden öncekilerin eksiklerini gidermeye çalışmışsak bizden sonrakiler de bizim eksiklerimizi giderirler, yanılığımızı düzeltirler. Gelecek kuşakların çok daha gelişmiş bilgilerine güvenerek hiçbir kuşku duymadan yayınlıyorum bu yapıtı. Elimden geleni yaptım.

O. H.

GÖK BOŞLUĞUNDA BİR DÜNYA

Milyonlarca yıl önce, gök boşluğunda sıcak bir gaz bulutu belirdi. Bu bulut, uzun bir gelişme sonunda dünyamız olacak. Biz insanlar, acı ve tatlı bütün serüvenlerimizi onun üstünde yaşayacağız.

Öykümüz, güneşin parlak ışıkları altında renklenmiş bu bulutla başlıyor. Sıcaklığın bulutumuzdaki hidrojen ve oksijen bileşimini göğeye uçurduğunu varsayıyoruz. Yaşamımızın gerçekleşmesi için gereken su kalın bir bulut halinde dünyamızı çevrelemiş olmalı. Yoksa dünyamız soğuyamazdı. Bu, öylesine kalın bir buluttu ki güneş ışınlarının dünyamıza ulaşmasına engel oluyordu. Dünyamız karanlıktı, bundan ötürü de soğuması hızlanmıştı. Soğuma, milyonlarca yıl sürmüştür herhalde. Isı, kaynama derecesinin altına düştüğü zaman, dünyamızı çevreleyen bulut sağanaklar halinde boşanmaya başlamıştır. Böyle olmazdı suyu nereden bulabilirdik? Dünyamızdaki boşluklar sularla dolmuştur. Yağmurların tuzsuz olduğunu biliyoruz. Tuz, okyanuslara, uzun jeolojik çağlar boyunca kara parçalarından taşınmıştır. İnsan tohumlarının varlaşabilmesi için tuzlu sular gerekiyordu.

SUDA BİR HÜCRE

Canlılığın gerçekleşebilmesi için hücre (cellule) yaşamına elverişli bir ortam oluşmalıydı. İşte, canlılığın ilk adımı olan hücre, okyanusların bu tuzlu sularında gerçekleşmiş olmalı.

Bilgin Oparin, hidrokarbonların, tuzlu suyun etkisiyle inorganik karbon bileşimlerinden meydana geldiğini tanıtlamış bulunuyor. Okyanuslarda erimiş olarak bulunan hidrokarbonların birbirleriyle birleşerek gittikçe daha gelişmiş bileşikler meydana getirmiş olmaları düşünülebilir. Kimya laboratuvarlarında yapılabilen bu bileşiklerin, geniş okyanus laboratuvarlarında da yapılabileceği yadsınmaz. Bu bileşiklerin içinde, canlılığın temel özdeği olan proteinler de vardır. Proteinler, amino asitler denilen çok küçük parçacıklardan meydana gelmişlerdir. İçlerinde karbon, hidrojen, oksijen, azot ve kimi durumlarda da fosfor ve kükürtlü elementler bulunur. Canlılığın en gerekli

özdeği olan enzimler de proteinlerden başka bir şey değildirler. Canlı hücrenin plazmasının büyük bölümü proteindir. Bütün canlı organizmaların bileşimini meydana getiren bu canlı özdeğe protoplazma denir. En küçüğünden en büyüğüne kadar bütün canlılar, içlerinde protoplazma bulunan hücrelerden dokunmuştur.

YAŞAMAK

Yaşamak, devimlilik (hareketlilik) demek. Taşıyla toprağıyla, göğüyle yıldızıyla tüm evren yaşamakta. Ama biz insanlar bu deymi, gözlerimizle görebildiğimiz kımıltılar ölçüsünde kullanmışız. Bitkilerle hayvanları canlı, bunların dışındaki tüm nesnelere cansız saymışız. Öyle olsun. Biz de, gerçekte henüz bir başlangıç olduğı halde bizlere pek uzun gelen insanlık serüvenimizde bu yanlış anlamı sürdürüreceğiz.

Bu anlamda yaşam, protein özdeğinin varlık biçimidir ve bütün gizleri çözümlenmiştir. Yaşam, bir özdeğın (maddenin) başka bir özdekten bir şeyler alması ve başka özdeklere bir şeyler vermesiyle gerçekleşiyor. Canlanma, böylesine bir alışverişle başlamaktadır. Bu alışverişi sağlayan da doğanın *yansımaya* (in'ikâs, reflexion) özelliğidir. Doğada her nesne başka nesnelere yansıtır ve başka nesnelere yansır. Cansız doğada bu yansımaya, örneğın suyun güneşi yansıtması ve güneşın suda yansımaya gibi, pasif bir olgudur. Bu pasif yansımaya, uzun bir gelişme süreci sonunda, protein özdeğinde aktif bir yansımaya ulaşmıştır. Protein özdeğı, artık çevresinin etkilerine aktif tepkiler göstermeye başlıyor ve bunu yaparken de yeniden kazanmak zorunda bulunduğı bir enerji harcıyor.

Demek ki bu enerjiyi çevresinden geri alma yeteneğini oluşturmaktan başka çıkar bir yolu yok. Protein özdeğinin çevresiyle bu sürekli özdek alışverişi *mayalanma* (fermentation) özelliğini oluşturmuştur. Mayalanma da zorunlu olarak, *metabolizma* (değıştirme ve dönüştürme) olayını gerçekleştiriyor. Metabolizma çelişkili bir süreçtir, hem özümlemeler hem ayrıştırır. Bir yandan besinsel özdekler canlı dokulara dönüştürülürken, öbür yandan canlı dokular cansız özdeklere dönüştürülür. Soğuyan gaz bulutundaki o güzelim yaşam, böylelikle başlar. Cansız doğadaki yansımaya, bu canlı organizmanın oluşumuyla yaşambilimsel (biyolojik) bir yansımaya, uyarılğanlığa (tenbîh ye-

teneğine) dönüşmüştür. Canlı organizmanın gelişmesi, zamanla, daha yüksek bir yansıtma biçimi olan *duyum* (ihşâs)'ları oluşacaktır. Giderek, çok daha yetkin bir yansıtma aracı olan *sinir sistemleri* meydana gelecektir. Canlı organizmanın en gelişmiş biçimi olan insandaysa *düşünme* ve *bilgi edinme* süreci, çok özelleşmiş bulunan bu sınırlar aracılığıyla başlar. İnsanın dışında bulunan tüm nesnel gerçeklik bu sınırlar aracılığıyla yansır ve bilgileşir. Ne var ki, kısaca özetlediğimiz bu pek açık ve yalın sonuca varmak için, yüzlerce bilginin bilimsel çabaları ve bulguları gerekmiştir.

YERYÜZÜNDE BİR İNSAN

Taşlardan, topraklardan, madenlerden, bitkilerden, hayvanlardan insana kadar gelen bu süreç, ne türlü bir süreçtir? Bu akıl durdurucu görünümün altında yatan nedir?

Şimdi artık bu çok yalın doğa yasasını açık seçik biliyoruz. Milyonlarca yıl süren bu dramatik serüvenin altında yatan, doğanın evrensel *evrim yasası'*dir. Ama bu yasayı bilimsel olarak açıklayabilmek için Charles Darwin (1809-1882) gibi bir bilgin gerekiyordu.

Öküze, korunması için, boynuz verilmiş. Ya mürekkepbalığı korunmayacak mı? Onun da boyası var. Mürekkepbalığı öylesine boyar ki suyu, saldıranlar ne etseler onu bulamazlar. Boynuzsuz, boyasız tavşan da çevik bacaklarına güvenir. Kuşlar kanatlanıp uçarak kendilerini kurtarırlar. Ya boynuzsuz, boyasız, kanatsız, hantal bacaklı insan? Onu da usu (aklı) koruyacak. İyi ama neden kimine boynuz, kimine boya, kimine çevik bacak, kimine kanat, kimine us? Örneğin bütün varlıklar boynuzlu olamazlar mıydı?

Bu soruya Darwin'den çok önce Fransız bilgini Jean Lamarck (1744-1829) karşılık vermişti: Hayır, olamazlardı. Çünkü her varlık, içinde varlaştığı özdeksel koşullara göre oluşuyordu. Ne türlü koşullar içindeyse o türlü olmak zorundaydı. Kuşu varlaştıran koşullar çevik bacakları gerektirmediği gibi öküzü varlaştıran koşullar da usu gerektirmiyordu. Gereksinme (ihtiyaç) organ yaratmaktaydı. Buna karşı, artık gereksinmeyen organlar da köreliyor ve ortadan kalkıyorlardı. Ortamın zorlamasıyla meydana gelen özellikler kalıtımla kuşaklardan kuşaklara geçiyor, geçerken daha da geliyordu. Örneğin, zürafa, önceleri otla beslendiği için normal boyunlu ve normal bacaklı bir hay-

vandı. Yaşadığı çevre çölleşince başka bir çevreye geçerek yiyeceğini yüksek dallardan sağlamak zorunda kalmıştı. O yüksek dallara erişebilmek için de zorunlu olarak bacakları ve boynu uzamıştı.

Ne var ki bu karşılık evrimi açıklamaya yetmiyordu. Daha başka ve haklı soruları da karşılayabilmek gerekiyordu. Çevresel koşulların etkisiyle varlaşan özellikler nasıl oluyor da kuşaklardan kuşaklara geçebiliyordu? *Ortam* adı verilen bilinçsiz bir güç bu kadar düzenli ürünler meydana getirebilir miydi?

Darwin'ın büyük önemi, bu soruları bilimsel olarak karşılamaşındadır. Darwin bu alana bol sayıda bilimsel kanıtlar getiriyor. Kendinden önce bu alanda çalışan Lamarck, Diderot, Robinet, Charles de Bonnet vb. gibi evrimcilerin kuramsal varsayımlarını düzeltiyor ve bilimsel olarak doğruluyor. Özellikle Lamarck'ın *soyaçekim* ve *çevreye uyuma* varsayımlarını yepyeni *doğal ayıklama* ve *yaşama savaşı* bulgularıyla güçlendiriyor. Darwin'e göre yaşam kasırgası içinde ancak yaşama gücü olanlar canlı kalırlar ve türlerini sürdürürler. Bu, bir doğal ayıklanma ya da *doğal seçme* (selection naturelle)'dir. Yaşama savaşında ayakta kalanlar belli özellikler gösterenlerdir. Bu özellikler, soyaçekimle yeni kuşaklara geçmektedir, hem de daha gelişerek. Bitki ve hayvan yetiştiriciler kuraldışı (müstesna) özellikler gösterenleri birbirlerine aşılama aşılama yeni türler elde ederler. İnsanların bile yapabildiği bu aşılama doğa daha kolaylıkla ve doğal olarak yapmaktadır.

Gerçekten de bu seçim, doğumdan önce başlamaktadır. Örneğin bir insan yaratmak için iki yüz yirmi beş milyon erkek tohumu sekiz saat süren bir yarışa girişirler. Kadın yumurtası karanlık bir köşede gizlenmiştir. İki yüz yirmi beş milyon yarışçı arasından hangisi amaca daha önce varır, yumurtayı gizlendiği köşede bulabilirse, doğacak çocuğu o meydana getirecektir. Kazanan, en güçlüdür. Çünkü, en iyi koşucu, en iyi bulucu ve en iyi delici olarak üç sınavda da başarıya ulaşmıştır. En güçlü, en iyi, en uygun böylelikle seçilir ve yenilen iki yüz yirmi dört milyon dokuz yüz doksan dokuz bin dokuz yüz doksan dokuz olanak (imkân), doğal süpürgecin acımak bilmeyen süpürüşü önünde ölüp giderler. Cinsi yaşatan, sürdüren en güçlülerdir (Dr. Fritz Kahn, *İnsan ve Hayat*, s. 38).

Darwin'e göre böylesine bir evrim sonunda hayvandan insana geçişte son hayvan halkası maymundur. İnsan, çok gelişmiş bir may-

mun türünün uygun koşullar altında evrimi sonunda meydana gelmiştir.

Bir file bir kertenkelenin, bir insanla bir solucanın aynı soydan olduklarını hemen kavramak kolay değildir elbet. Prof. Alfred Weber, insanın bir maymun değişimi olduğunu bir türlü anlamak istemeyenlere: Utanmayın, diyor, aslandan ya da gül ağacından geldiğiniz söyleneceydi, hiç kuşku yok, hoşunuza gidecekti. Kutsal Kitap size, yüz yıllarca, bir toprak külçesinden varolduğunuzu söyleyip durdu da niçin utanmadınız? (*Felsefe Tarihi*, s. 345-346). Gerçekte insanla hayvan arasında, sanıldığı kadar büyük bir uçurum yoktur. Hayvanın insana oranı, tomurcuğun çiçeğe oranı gibidir.

Antropoloji bilgini Sir Arthur Keith şöyle diyor: Darwinizmi maymundan hemen insana geçivermiş bir evrim zinciri olarak anlamak yanlıştır. Büyük insan familyasının çeşitli gruplara ve bu grupların da çeşitli türlere ayrıldığı bir eski dünya düşünün. Bugün maymunlar nasıl büyüklü küçüklü çeşitli gruplar halinde görünüyorsa, o eski dünyanın insanları da öyle görünmekteydiler. İşte bu çeşitli türler girdabı içinde bir tür, yaşama kavgasından artakalarak bugünkü insan türünü meydana getirmiştir (A. Keith, *İnsanlığın Eskiliğine Dair*).

Darwin kuramı, evrene altı bin yıllık bir yaş biçen, gökle yer arasındaki bütün varlıkların altı gün içinde yaratıldığını bildiren Kutsal Kitapları kökünden çürütmektedir. XIX. yüzyılın bütün dincileri, bu yüzden, Darwin'e geniş çapta tepki göstermişlerdir. Oxford Piskoposu Wilberforce, Darwin'i savunan Th. Huxley'e, kendisinin baba yönünden mi, yoksa ana yönünden mi maymundan geldiğini sormaktadır. Huxley, bu kabaliğe şu karşılığı veriyor: Bilimsel gerçekleri baltalamak için diller döken bir adamın soyundan gelmekten, alçakgönüllü ve haddini bilen bir maymunun soyundan gelmeyi tercih ederim (A. Adıvar, *Tarih Boyunca İlim ve Din*, c. II, s. 109). Yurdumuzda da bu kuramı tanıtmaya çalışan Ahmet Mithat Efendi'nin yazılarına karşı o günün hükümeti şu buyruğu vermiştir: *Fîmâbâat Mithat Efendi'nin maymunlarına dair matbuata zinhar nesne yazdırılmaması...*

Antropoloji alanındaki son bulgular günümüzden 400 milyon yıl önceki Silür döneminde deniz hayvanlarının yaşadığını, 300 milyon yıl önceki Karbon döneminde kara bitkilerinin belirlediğini, 150 milyon yıl önceki Jura döneminde dinozorlarla sürüngenlerin görüldüğünü, 60 milyon yıl önceki Eosen döneminde de maymun ve ilerde insanlaş-

ması muhtemel primatların çoğaldığını meydana koymuştur. Bu çağlardan kalma fosil kalıntıları, günümüzden 35 milyon yıl önceki Oligosen döneminde yaşamış olan *Aegyptopithecus Zeuxis*'in insanlaşmayı hazırlayan maymun türlerinden *Dryopithecus*'ün atası olabileceği kanısını uyandırmıştır. *Dryopithecus Africanus* adı verilen bu maymun türüye, günümüzden 25 milyon yıl önceki Miosen döneminde yaşamıştı. Bu çağda bulunan *Ramapithecus punjabicus* ve *Kenyapithecus Africanus*'ün insan türünü meydana getirecek olan ilk insanımsılar (Latince: *Hominidae*) oldukları sanılmaktadır. 12 milyon yıl önceki Pliosen döneminden hiçbir fosil bulunamamışsa da 3 milyon yıl önceki Pleistosen döneminden ilk insanlaşan maymun grubu olduğu sanılan *Australopithecus* fosilleri bulunmuştur. Çünkü, bunlara gelinceye dek bütün maymun grupları çoğunlukla ağaçlarda yaşarken bu grubun yerde yaşadığı saptanmıştır.

Bu maymun-insan fosillerinin ilki 1924 yılında Rodezya'da bulunmuştu. Daha sonra bu türden düzinelerle fosil meydana çıkarılmıştır. Bu fosillerle birlikte bunlarca yapıldığı sanılan yontulmuş çakıl taşları da bulunmuştur. Pleistosen döneminin üçüncü buz çağından önce insan türünün geniş ölçüde yayıldığı sanılmaktadır. *Neandertal adamı* bu ilk insanlardan biridir ve *Homo sapiens Neanderthalensis* adıyla anılmaktadır. Bu dönemin dördüncü buz çağı Neandertal adamını hemen tümüyle yoketmiştir. Ama, bu çağ sona ermeden *Homo sapiens sapiens* adı verilen gerçek insanlar dünya üstünde görünmüşlerdir. Sürüp gitmekte olan soyumuzun ataları bunlardır. Bu insanlar çeşitli ırklar halinde varolmuşlardır. Bu ırkların ilki de *Cro-Magnon* ırkıdır.

Zaman içindeki bu tarihsel serüveninden de anlaşılacağı gibi insan, doğanın ürünüdür ve yaşambilimsel evrimin sonucudur. Yaşambilimsel evrimden insansal tarihe geçiş *emek*'le başlamıştır. İnsansal emeği hayvansal *çaba*'dan ayıran, bu emeğin *bilinç*'li oluşudur. Emek ve bilinç, birbirlerinin koşulu olarak, insana özgü bir diyalektik ilişki değildir. Yüksek hayvan türlerinde beliren zekâ ve onunla sınırlı olarak gelişmiş bulunan çaba, evrim sonucunda insansal bilinç ve bilinçli emeğe dönüşmüştür. Bu gelişme, pek uzun bir evrimin ürünüdür. Hayvansal zekâ ve çaba, sadece *doğadan yararlanmak*'la kalmış, *doğayı yararına uygun olarak değiştirip, ona egemen olmak*'la insanlaşmıştır. İnsan, kendisini meydana getiren doğasal koşulları aşmakla varlaşmıştır ve bundan ötürüdür ki, artık o, doğasal koşullara indirgenemez. Bilinç

ve eyleminin birbirlerini karşılıklı olarak etkilemesiyle gerçekleşen uzun bir evrim sonunda *alet* yapmış ve hayvandan farklı olarak *kendi kendini üretmiş*'tir. Hayvan, *tek başına bir varlık* olduğu halde, insan ancak *toplumsal bir varlık*'tır: "*İnsan, toplumsal ilişkilerinin toplamıdır*".

Ama gene de karşılanması gereken bir soru var: İnsan nedir? Madenler, bitkiler ve hayvanlar arasında böylesine *başkalaşmak* (insanlaşmak) neden?

Hollandalı anatom Louis Bolk'a göre, bu başkalaşmanın nedeni, bireysel gelişmedeki gecikmedir (Retardation kuramı). İnsana özgü nitelikler, bu gecikmenin sonucudurlar. Hayvan doğduktan birkaç gün, ya da birkaç hafta sonra yürür, insan ancak bir yıl sonra yürümeye başlar. Hayvanın büyümesi birkaç gün ya da birkaç yılda biter, insanın büyümesi on dokuz yıl sürer. Üretme yeteneği hayvanda birkaç ay ya da birkaç yılda, insanda on beş yılda başlar. Hayvanlar tüylü doğarlar, insan on beş yıl sonra tüylenir. Daha pek çok alanlarda da görüleceği gibi insan, pek uzun yıllar, doğuş sırasındaki durumunda (embrional durum) kalır. Bu gecikme, sonunda – insanın kılsızlığında görüldüğü gibi – büsbütün yok olmaya varacak olan (elimination) bir organ gerilemesini, güçsüzlüğünü doğurur. Her hayvan çevresine uyar, insan sa bu güçsüzlüğünden ötürü çevresine uyamaz. Bu yüzden de yaşayabilmek için çevresini kendisine uydurmak zorundadır. Tükenip yokolmamasını da gene bu gecikmeye borçludur.

Profesör Bolk'a göre, gelişmenin gecikmesi, bir iç engelleme yüzündendir. Bu engellemeyi de iç guddelerin ürünleri olan hormonlar sağlamaktadır. İnsan vücudunda engelleyici hormonların çoğalması, beynin büyümesiyle bağlantılıdır. Zekânınsa, beynin bedene göre büyüklüğüyle arttığını biliyoruz. Şu halde, denilebilir ki, insanın gücü güçsüzlüğündedir. İnsan, çevresine uyamayacak kadar güçsüzleştiğinden, çevresini kendisine uydurabilmek için akıllanmak zorunda kalmıştır. Beyni büyümüş, zekâsı artmıştır. Maymun, soğuğa karşı kıl lanarak yaşar. İnsan kıl lanamayınca, maymunun derisini yüzüp kendi sırtına geçirerek yaşar. Bu yüzündür ki, dağ hayvanı dağda, ova hayvanı ovada, deniz hayvanı denizde, sıcak hava hayvanı sıcakta, soğuk hava hayvanı soğukta yaşayabildiği halde insan, dünyanın her köşesinde yaşamaktadır.

İsviçreli zoolog Portmann da, insangillerin (hominid) başkalaşmasını erken doğumlarına bağlamaktadır. Bu erken doğuş, kuşaklar bo-

yunca olağanlaşmıştır. İnsan, doğduktan sonra daha bir yıl ana rahmindeki gibidir, hızlı bir büyüme içindedir. Bir yıl sonra bu büyüme yavaşlar. Maymungiller (anthropoid) yetiştirme çağına eriştikleri zaman insangiller henüz erginleşmeye başlamışlardır. İnsanın erken doğuşundan ileri gelen bu gecikme, ömrü boyunca sürmektedir. Bu gecikme, insan yavrusunun uzun yıllar ana babasınca beslenmesini gerektirir. Evlilik kurumunun biyolojik temeli budur. Güçsüzlüğün nedeni olan erken doğum, güçsüzlüğün gereği olan beyni zorlamıştır. Portmann'a göre insan, insanlığını erken doğuşuna borçludur. Görüldüğü gibi, Adolf Portmann'la Louis Bolck, bu konuda birbirlerini tamamlamaktadırlar.

Alman antropologu Profesör Arnold Gehlen, ortak bir atadan gelmiş oldukları halde, insanla hayvan arasında bir *nitelik* (mahiyet) ayrımı bulunduğunu kanıtlamıştır. İnsanda bir hayvanlık vardır ama, insan denilen varlık, bu hayvanlığın sınırını aştıktan sonra başlar (A. Gehlen, *Der Mensch, Seine Natur and Seine Stellung in der Welt*, 1940).

Hayvanın her organı, bir çevreye uymadır. İnsanın hiçbir organı, çevreye uyma değildir. Hayvanın herhangi bir organını ele alarak onun yaşadığı çevreyi, yediği şeyleri, karşılaştığı düşmanları ortaya koyabiliriz. Devekuşu step için, şempanze orman için yapılmıştır. Buna karşı insanın, doğanın hiçbir koşuluna uygun gelen hiçbir organı yoktur. Buz çağı hayvanlarının hepsi tüylüdür. Buz çağı insanı tüylü değildir. İnsan yaşamasını, hayvan gibi çevreye uymasına değil, kendine özgü bir özellikle çevreyi kendisine uydurmasına borçludur. İşte insan demek, bu özellik demektir. Hayvanlık alanında çevreye göre organların özelleşmesi kuramı (specialisation), insanlık alanında çevrenin özelleştirilmesiyle elde edilmiştir. Hayvan, doğa karşısında tam ve uygun, insansa eksik ve doğaya karşıt bir varlıktır. Hayvanın bütün davranışları doğanın isteğine göre düzenlenmiştir, insanın bütün davranışlarıysa doğaya karşıdır. İnsan varlığı, dik yürüme ve bunun ardından beynin büyümesi ve zekânın ortaya çıkmasıyla başlar. Dik yürüme, insanın ellerini serbest kılmıştır. Ayaklık etmekten kurtulan eller boş kalınca, zekânın güdümüyle, aletleri işlemeye ve kullanmaya başlamıştır. Hayvan, organlarının özelleşmesi yüzünden çevresine *bağlıdır*. İnsansa, organlarının özelleşmesi yüzünden çevresine karşı *özgürdür*. İnsan, özgürlüğünü, beynin el diyalektiğine borçludur. Bu yüzden ki, hayvan uygunsuz koşul-

lar içinde türünü yokettiği halde, insan her çeşit koşullar içinde türünü sürdürmektedir. Beyin ve el, insanı bütün özel durumlar karşısında *özgür* kılmıştır. İnsan bu çevre koşullarını değiştirebilir ya da onlara karşı kendini koruyabilir, doğayla savaşılabılır ve doğayı yenebilir. Böylesine bir güç, insandan başka hiçbir canlıda yoktur. Hayvan aletsiz yaşayabildiği halde, insan aletsiz yaşayamaz. Ateş, balta, silah vb. gibi aletlere sahip olmayan insan doğayı yenemez ve tüketip gitmek zorunda kalırdı. Şu halde insan, doğayla değil, kültürle bir bağlantı içindedir. Kültür, zekâyla değiştirilen bir doğa, yeniden ve insana göre yapılmış bir doğadır.

Buna karşı, insanla hayvan arasında hiçbir nitelik ayrılığı bulunmadığını, insanın gelişmiş zekâlı bir hayvan olduğunu ileri süren kuramlar da vardır. Bu kuramlara göre, insan yetenekleri (kabiliyetleri) hayvan yeteneklerinin yetkinleşmiş (mükemmelleşmiş) bir biçiminden başka bir şey değildir. W. Köhler, zekânın hayvanlarda da bulunduğunu tanıtlanmıştır. İnsanda karşılaştığımız *töre* (ethik), değer ölçüleri, toplumsallığın meydana koyduğu, doğayla hiçbir ilgileri bulunmayan fenomenlerdir. İnsanca bir özellik olarak ileri sürülen *dil* fonksiyonu da nihayet gelişmiş bir *beyin* işidir. Dil fonksiyonu, beyinde, silvius yarığı dolaylarına yayılmıştır (bkz. J. Lhermitte, *Les Mécanismes du Cerveau*). Maymungillerde kendilerine göre bir dil bulunduğu Gerner ve Schwidetzky'nin gözlemleriyle doğrulanmıştır. Kohts yirmi üç sözcüklü, Blanche-W. Learned otuz iki sözcüklü bir maymunca bulunduğunu ileri sürmektedirler. (bkz. Jean Rostand, *Biyoloji Açısından İnsan*, Ender Gürol çevirisi, 1964). İnsanlık yapıyla hayvanlık yapı arasında, temelde, hiçbir ayrılık yoktur. İnsanlık yapıda görülen organ eksiklikleri, bu organların görevlerini beynin yüklenmesi yüzünden meydana gelen doğal gerilemeler, daha açık bir deyişle, gereksiz kılınmalardır. Tüylü bir hayvanın derisini yüzüp sırtına geçirmeyi beceremeseydi, soğuktan donmamamak için, insan da tüylenecekti.

Bilimsel bulgular, insanı insan edenin *emek* (iş) olduğunu tanıtıyor. Hayvan doğada bulduklarıyla yetinir, insansa doğayı emek harcayarak üretir. İnsan, alet yapan bir hayvandır. Ancak alet işi değil, iş aleti doğurmuştur. Elin gelişmesi, insangillerin başkalığında, atılmış en önemli bir adımdır. Kant'ın da dediği gibi, el, dışarıya doğru uzamış bir beyindir. Tüylü atalarımız dik yürümeyi bir zorunluk olarak göze almışlarsa, bunun nedeni, ellerin başka türlü işler yapmak

